

FEHİM-İ KADİM DİVANI'NINDAKİ TEMMÛZİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

AN INVESTIGATION ON THE TEMMUZİYE IN THE “DİVAN-I FEHİM-I KADİM”

Dr. Meheddin İSPİR*

Özet

Temmuziye, temmuz ayını veya yaz mevsimini konu edinen edebi türdür. Temmuziyelerde özellikle temmuz sıcağı etkili bir şekilde anlatılır. Sıcağın tabiat, tabiattaki canlılar ve insan üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde durulur. Güneşle ilgili anlatımlara yer verilir. Bu çalışmada, Fehim-i Kadim Divanı'ndaki temmuziye ele alınıp işlendi. Türün özellikleri üzerinde duruldu. Şairin konuyu ele alıp işleyişi irdelendi.

Anahtar Kelimeler: Kaside, Edebi Tür, Temmuziye, Temmuz, Tabiat

Abstract

Temmuziye is a literary genre of which the subjects are July or summer. Especially, the hot weather of July is described in detail in Temmuziye. The poet focuses on negative the effects of temperature over the nature, living ceatures and human beings. The descriptions related to the sun are also narrated. In this paper, Temmuziye in “Divan Fehim-i Kadim” is analyzed. The types of this genre are explained. The style of the poet related to the subject is analyzed.

Key Words: Qasida, Literary Genre, Temmuziye, July, Nature.

Temmuz ve temmuz ayının sıcağı, bir zaman diliminin parçası olarak ele alınır. Zaman etrafında gelişen türler içerisinde ele alabileceğimiz edebi türlerden temmuziye türü, özellikle kasidelerin nesib bölümünde ele alınır ve işlenir. Bu tür içerik olarak “insanın hayat içindeki yerini ve iç dünyasını ifade eder. Zaman kavramı ile türler gün, ay, mevsim ve yıllarla ilişkilendirilmekte; mekân kavramı ile iç ve dış mekân, geniş ve dar mekân açılımı sağlanabilmekte; son olarak insan kavramıyla da yaşam içinde insan, tabiat içinde bir varlık olarak insan gibi çeşitli genişlemeler oluşmaktadır.”¹ Temmuziye, yaz mevsimin özelliklerini işlemesi ile zamanı, bu mevsimdeki tabiat değişimlerini tasvir etmesiyle tabiatı, zaman ve tabiatın insan üzerindeki olumsuz etkisini anlatmasıyla da insanı ele alır. “Yaz eğlencesini konu edinen kasidelere sayfiye denilmesine rağmen yaz ve yaz mevsiminin özellikleri temmuz (temûz) ayı çevresinde konu edildiği için ay adı türün yaygın olarak kullanılan adı olmuştur.”²

Her mevsimin canlı ve cansızlar üzerinde farklı etkileri vardır. Bu etki, insanın yaşantısına, hayata bakışına, diğer insanlarla olan ilişkisine etki ettiği gibi doğanın şekil değiştirmesine, diğer varlıkların görünüşüne ve algılanışına da etki eder.

Canlılar arası ilişkilerde ve canlılarla cansızlar arası ilişkilerde zamanın önemli olduğu söylenebilir. Baharda neşeli olarak ele alınan insan, sonbaharda hüznüldür. Kışın soğğun zulmünden, yazın sıcağın bunaltıcılığından söz edilir. Baharla canlanan, neşelenen, heyecanlanan, hareketlenen insan, yaz mevsimiyle özellikle temmuz sıcağıyla bir duraklama yaşar, rehavete düşer. Bu duraklama sonbaharda gerileyiş ve hüznün olarak kendini gösterirken kış yeniden dirilişi bir bekleyiş olur.

* Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. mehispir@hotmail.com

¹ Akkuş, Metin, *Osmanlı Kültürünün Tanıtılmasında Edebi Türlerin Önemi*, Osmanlı Edebiyat Araştırmaları, Atatürk Üniversitesi, FEF. Yayınları, Erzurum 2000, s.44.

² Akkuş, Metin, *Klasik Türk Siirinin Anlam Dünyası-Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınları, Ankara, 2006, s.255

Divan şiirinde şairler gerçekle gerçeküstünü ya da gerçekle hayali olanı yan yana işlemişlerdir. Somut varlıklar soyut varlıklarla birleştirilmiş, somuttan hareketle soyut yüceltilmiştir. Temmûziye türü, insanın, tabiatın ve diğer canlı cansız varlıkların bu zaman diliminden etkilenişini ortaya koyar. Zamani etkileyen unsurlarla zamandan etkilenen unsurlar bir arada verilir. Ateş, ışık, hararet, alev, sıcaklık ve bu kavramlar etrafında geliştirilen remizler, manalar ve mazmunlar etkileyici unsurlar olarak ele alınırken, canlı varlıklar (insan-hayvan-bitki) ve cansız varlıklar özellikle yeryüzündeki varlıklar (toprak-hava-su) etkilenen varlıklar olarak ele alınır. Anasır-ı erba'dan toprak, hava ve su, ateşin hükümlanlığında ezilmektedir. Toprak ateşin yani güneşin tesirinden kurtulmak için suya muhtaçtır. Dolayısıyla su ihtiyacı bulutla, bulutların oluşması da rüzgârın havayı serinletmesiyle gerçekleşecektir. Toprak suya muhtaçtır. Su da güneşin ateşinden dolayı azalmakta ve aciz kalmaktadır. Böylece tabiat, güneşin zulmü karşısında direnir ve mücadele eder.

Yine sıcağın etkisi insanlar üzerinde olumsuzluklara yol açmaktadır. Âşık-maşuk ilişkisinde âşık güçsüz düşmekte maşuk sıcağın tesiriyle kızmakta, kızarmakta ve bunun sonucunda hırçınlaşmaktadır. Bu hırçınlık karşısında aşığa düşen ise sabretmek ya da buna sebep olana beddua etmektedir.

Fehim-i Kadim Divanı'nın 5. kasidesinin teşbib bölümü temmûziye türünde yazılmıştır. Kasidenin (1-27) beyitleri temmûziye, 28. beyit girizgah, (29-50) medhiye, (51-60) beyitler fahriye, (61-63) beyitler dua bölümü olarak işlenmiştir.

Kasidenin teşbib bölümünde, temmuz ayının sıcaklığı, yakıcılığı, harareti işlenirken bu durum olumsuz olarak nitelendirilir ve mevsim cehennem olarak görülür. Temmuz olumsuzluklarıyla tasvir edilir ve işlenir. Ateşle ilgili kavramlar ön plana çıkar. Ateş rengini veren unsurlara yer verilerek divan şiirinin remizlerinden yararlanır. Aşk ve sevgi, sevgili anlatımda yine yerini alır. Divan şiirinin kaynaklarına başvurulur. Efsanevî unsurların yanında gerçek unsurlara da yer verilir. Temmuzun özellikleri karşıt unsurlar kullanılarak anlatılır. Bu anlatımda;

Sıcakla ilgili unsurlar (âfitâb, ateş, şu'le-tâb, tâb-ı mihr, unsur-ı nâr, germ-i tâb-ı hevâ, şu'le-i seyyâle, şu'le-vârî, harâret, berk-i hâtıf, ejder-i âteş feşânî, ahker-i sûzân, tâb-ı germâ, şu'le-âsâ tâb, mahz-ı ateş, te'sir-i germ-i hevâ, tâb-ı mihr,) temmuz ayının özelliklerini hissettirecek bir anlam dünyası ve ilişkisi içerisinde kullanılmıştır. Bunlar sıcağın fazlalılığını hissettiren unsurlardır. Sıcağı azaltan unsurlar ise (aks-i ebr, aks-i zülf-i sâki, âb, sâye-i bâl, çeşme-i âb-ı hayat, hevâ, nesîm, subh-dem) temmuz sıcağı karşısında direnen, sıcağın etkisini azaltan, az da olsa insanı ferahlatan unsurlardır. Tabiattaki mücadelede hüküm süren güneştir. Diğer yanda güneşin aşırı sıcağından olumsuz yönde etkilenen tabiattaki canlı ve cansız varlıkların çaresizliği söz konusudur. Bu çaresizlikten kurtulma imkânı yoktur. Güneşin yakıcı ateşine boyun eğilir. Sabah vakti esen rüzgâr, bir bulutun gölgesi, su, âşık için sevgilinin saçının gölgesi bir sığınma kapısı olur. Bazen bu harareten kurtulma adına düşmanlara bile sığınılır. Kekliğin bir an rahat olma ümidiyle kendisini kasten kartalın pençesinden asması bu çaresizliğin ifadesi olarak ortaya çıkar.

Gök cisimlerinden güneş, ay ve yıldızlar arası ilişki yine güneşin hâkimiyeti etrafında ele alınır ve çeşitli ilimlerle bağdaştırılarak anlatılır. Bu ilimlerden birisi simya ilmidir. Güneş altın işleyicisi olarak gösterilir. Sıcağı ve yakıcılığıyla yıldızları eritir. Eriyen yıldızlar külçe altına dönüşmüş olur. Hüsn-i Talil yapılarak verilen bu doğal durum eski simya ilmi bilgisiyle aktarılmış olur.

Pûte-i eflâki itdi zer-ger-i üstâd-ı pîr

Ol kadar pür-tâb u sûzân kim degüldür mâh-tâb

K,5/3

*Altın işleyen güneş ustası, feleklerin potasını öylesine parlak ve yakıcı etti ki Ay bile onun yanında söniük kaldı.*³

³ Üzgör, Tahir, *Fehim-i Kadim (Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi)*, AKDYYK AKM Yayını, Ankara,1991, s.122-127 (Metin ve sadeleştirme bu eserden alınmıştır.)

Katre-i sîm-âb-veş bir yerde idüp ictimâ'
Külçe oldu rîze-i sîm ahterân olup müzâb

K,5/4

Yıldızlar eriyerek gümüş kırıntıları, bir yerde toplanan cıva damlası gibi külçe haline geldi.

Şair temmûziye türündeki bu kasidesinde, benzetme yoluyla yer adlarını kullanmıştır. Temmuz ayında güneşin alevleriyle ısınan dünya Kerbelâ Çölüne benzetilir. Hatta Kerbelâ çölünü bile kıskandırır. Kerbelâ edebiyat tarihinde hem sığağıyla hem de Hz. Hüseyin'in şehit edildiği yer olması nedeniyle olumsuzluğu temsil eder. Burası çöl olduğu için sıcaktır, insanı yakar. Acıklı bir olayın yaşandığı yer olduğu için gönülleri dağlar. Bu acının ateşi hiç sönmeden devam etmektedir.

El-atâş geldi yine tâb-ı temûz-ı şu'le tâb
Reşk-i deşt-i Kerbelâ itti zemîni âfitâb

K,5/1

Susuzluk! Alevler saçan temmuz sığağı yine geldi; güneş bütün dünyayı, Kerbelâ çölünün kıskanacağı bir hale getirdi.

Divan şiirinde içki ile ilgili olarak kullanılan terimlerden biri de "kadehin üst kısmında içkiden hasil olan hava kabarcığı"⁴ (habâb)dır. Bu kullanım aşağıdaki beyitte farklı şekilde ele alınmış, deniz üzerinde oluşan kabarcıklar şişehâneye benzetilerek verilmiş.

Şişehâne zann ider ehl-i basîret şüphesiz
Kızdı tâb-ı mihirden ol denlü bahr-ı pür-habâb

K,5/5

Kabarcıklarla dolu olan deniz, güneş ışığından o derece kızdı ki basiret sahipleri şüphesiz onu şişehâne sanır.

Şair temmuz ayıyla kuşlar arasında farklı bir ilişki kurarak anlatımını zenginleştirir. Şair, efsanevî kuş Kaknus'un doğal özelliklerini (altın kanatlı, ateş nefesli) yaz sığağına bağlayarak hüsn-i talil sanatı yapmış. Ateş, zerrin (altın), şu'le (alev), kebâb kelimelerini bir arada kullanarak temmuzun tesirini hissettirmeye çalışmıştır.

Âteşin-dem olmadan kaknûs-ı zerrîn-bâl-i çarh
Kendüde olsa 'acep mi şu'lesi içre kebâb

K,5/2

⁴ Pala, İskender, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991. s.54

Feleğin altın kanatlı kaknus adlı masal kuşu, ateş nefesli olduğu için, kendi de alevi içinde kalıp kebâp haline gelse buna şaşılır mı?

Karga, siyah rengi nedeniyle sıcaktan daha fazla etkilenir. Şair, karganın bu durumunu akkor haline gelen, yanan kara kömüre benzetmiştir. Karganın sıcakta yanıp bunun etkisiyle ateş rengine dönüştüğü belirtilmiş. Böylece kırmızılık yönüyle papağan kuşuna benzetilmiştir. Kara karga sıcaklığın etkisiyle papağan gibi kırmızı olmuştur. Şair bu benzetmelerle doğal ortamdaki değişmelere dikkat çeker.

Misl-i engişt-i siyeh kim ahker-i sûzân olur

Al tûfî oldı germî-i hevâdan her gurâb

K,5/13

Her karga akkor haline gelen kara kömür gibi, havanın sıcaklığını tesiriyle al papağan haline geldi.

Kekliğin kartal tarafından avlanması şeklindeki doğal bir olay, hüsn-i ta'lille anlatılır. Sıcaktan bunalan keklik bir an serinleyebilmek için kendisini kartalın kanatlarının gölgesine atmıştır.

Sâye-i bâlinde bir dem rahat ümmîdiyle kebk

İtti 'amden kendüyi per-tâb-ı çengâl-i 'ukâb

K,5/14

Keklik, kanadının gölgesinde bir an rahat olma ümidiyle kendisini kasten kartalın pençesine astı.

Gül kırmızı rengiyle ateşi andırır. Gül suyu elde etmek için güllerin ateşte kaynatılması gerekir. Şair, güneş ışığının etkisi ile güllerin suyunun çıktığını belirtir. Bunu ter olarak değerlendirir. Bu teri insanlar için utanma renginin alevi olarak tanımlar. İnsanlar utanınca yanakları kızarır ve bu kızarma tere dönüşür. Şair, bu ayda insanların sıcaktan bunalıp terlediklerine işaret eder.

Ârız-ı hûy-rîzini seyr eyle tâb-ı mihrdan

Görmedinse çıkdüğün gül-berg-i âteşden gül-âb

K,5/21

Eğer ateş halindeki gül yaprağından gül suyu çıktığını görmedinse, onun parlayan yüzünden terleyen yanağını seyret.

Katre katre huy degül berg-i gülinden mevc-zen

Şebnem-âsâ âb oldu şu'le-i reng-i hicâb

K,5/22

Onun gül yaprağı gibi yüzünden dalgalanan, damla damla ter değildir; utanma renginin alevi, çiğ tanesi gibi su oldu.

Temmûziyelerde en önemli unsur güneştir. Güneşin ışınları, parlaklığı, yakıcılığı, aydınlatıcılığı değişik ilgi ve benzetmelerle ele alınmıştır. Güneşin temmuzdaki parlaklık ve aydınlığını en güzel şekilde

ifade edebilmek için Hz. Musâ'nın "yed-i beyzâ" (beyaz el) mucizesine telmih yapılmıştır. Yed-i beyzâ Hz. Musâ'ya verilen mucizelerden biridir. Hz. Musâ Allah'ın emri ile elini koynuna sokar ve çıkarır, böylece eli güneş gibi parıl parıl parlardı. Bu olay çok sayıda ayette geçmektedir."⁵ Güneş o kadar parlaktır ki Hz. Musâ'nın mucizesi olan "beyaz el"den daha baskındır.

Olsa i' câz-ı yed-i beyzâ n'ola bî-i'tibâr
Tâb-ı mihr itdi cihâmı ol kadar pür tef ü tâb

K,5/6

Güneşin parlaklığı dünyayı o derece aydınlık ve sıcaklıkla doldurdu ki Hz. Musa'nın mucizesi olan beyaz el mucizesine itibar edilmezse buna şaşılmaz.

Yıldızlar ateş renginde görünürler. Özellikle temmuz mevsiminde yıldız kaymaları görünür. Şair bu doğal olayı havanın sıcaklığının hararetine bağlayarak hüsn-i talil sanatı yapmış. Yıldızlar ateş unsuruna benzetilmiş. Bu ateş unsuru güneşin sıcaklığıyla eriyince akan yıldız haline gelmiş. Böylece şair, sanatlı bir anlatım kullanarak okuyucunun hayalinde temmuz sıcaklığını canlı hale getirmiştir.

'Unsur-ı nâri eritti germi-i tâb-ı hevâ
Şu'le-i seyyâlesidür görinen yer yer şihâb

K,5/7

Havanın sıcaklığının harareti, ateş unsurunu eriterek onun tabiatını bozdu, yer yer görünen akan yıldız, onun akıcı ateşidir.

Kafdağı varlığına inanılan efsanevî bir dağdır. "Kafdağı dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciri. Ejderha melekler tarafından bu dağların arkasına atılmış."⁶ Aşırı sıcaklığın etkisiyle karamış basık bir hale gelmiş havanın bulut arkasından ateş rengindeki güneşin vuruşuyla oluşmuş bir manzara tasviri canlandırılmış. Uzay boşluğu Kaf dağına, bulutlar arasından vuran güneş de Kafdağı arkasındaki ejderhaya benzetilmiş. Bu anlatımla şair temmuz ayına efsanevî bir hava katmakta, bu aydaki doğa olaylarını hayallerde farklı imajlarla canlandırmaktadır.

'Âlem-i cev kûh-i Kâf'a döndü gerd-i tîreden
Kullesinden ejder-i âteş-feşânîdür sehâb

K,5/7

Boşluk âlemi, kara tozdan dolayı Kaf dağına benzedi, bulut, onun doruğundan ateş saçan ejderhadır.

Temmuz ayının bir özelliği de aşırı sıcak nedeniyle havadaki nemin azalması ve kuru bir havanın atmosfere hâkim olmasıdır. Şair ayın bu özelliğine dikkat çekmiştir.

Ol kadar oldu harâretten rutûbet huşk-âb

⁵(A'raf,7/108; Tâhâ,20/22; Şuarâ26/33; Neml, 27/12; Kasas, 28/32) Bkz. Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevî, İstanbul, 1992, s.181

⁶ Pala, age., s.273

‘Âmdur bu demde ol resme rûsûm-ı inkılâb

K,5/9

Rutubet, sıcaklıktan o derece kuru mizaçlı oldu ki böyle zamanlarda bu tarz değişiklikler âdet hâlini aldı.

Şarap divan şiirinde önemli bir unsurdur. Her vesile ile şiirde yerini alır. Şişe içindeki şarap güneşte kaldığında içinde kabarcıklar oluşur ve bu kabarcıklar patlak patlak olur. Şair şarabın bu durumuna dikkat çekerek şarap sâkî ilişkisine değinir. Sâkî şarabı sunan güzeldir. Sâkînin ve bulutun gölgesi şarabı bu sıcakta bozulmaktan kurtaran koruyucu olarak verilir.

‘Aks-i ebr ü zülf-i sâkî sâye-güster olmasa

Mahv olurdu berk-i hâtif gibi câm içre şarâb

K,5/10

Bulutun ve sakinin saçının aksi ona gölge döşemese, onu korumasa, kadeh içindeki şarap gizli bir şimşek gibi yok olurdu.

Aşırı sıcakta hava bulanık ve karanlık görünür. Havanın bu görünümü suya yansınca suyun rengi bulanık görünür. Şair bu doğal durumu suyun kederli oluşuna bağlıyor. Böyle bir havada güneş denize vurduğunda karanlık görüneceğinden dolayı sanki güneş tutulmuş gibi olur. Şair, ortaya koyduğu anlatımla sıcaklığın etkisini okuyucunun zihnine yerleştirir.

Münkesif zâhir olur ger bahra düşse ‘aks-i mihr

Ol kadar gerd-i kederden tîre vü târ oldu âb

K,5/12

Su, keder tozundan o kadar bulanık ve karanlık bir hâle geldi ki eğer güneşin aksi denize düşse, tutulmuş bir hâlde görülür.

Sıcaklığın cisimler üzerindeki fiziki etkisi dile getirilir. Cisimler sıcaklığın hararetiyle inceliklenmişlerdir. Toprak o kadar kurumuştur ki su dökülse bile çamur olmayacak şekle bürünmüştür. Sıcaklığın eriticiliği ile denizdeki inciler eriyip suya dönüşmüştür. İnci denizden çıkarılır. Divan şiirinde, nisan yağmurunun her damlası denizde iri bir inci oluşturur imajını, Fehîm-i Kadîm, incinin temmuz sıcaklığında eriyip yok olması, şeklinde ifade etmiştir. Bu sıcaklığın etkisini anlatma bakımından önemli bir imajdır.

Tâb-ı germâdan letâfet buldı ecsâm-ı sakîl

Ol kadar kim âba dökse gûte-hor olmaz türâb

K,5/15

Yoğun cisimler, sıcaklığın hararetiyle o derece incelik kazandı ki toprağı suya dökse batmaz.

Öyle te’sîr-i güdâz itdi sirâyet dehre kim

Oldı deryâda yine tekrâr katre dürr-i âb

K,5/16

Eritici tesir, dünyaya o derece yayıldı ki parlak inci denizde yine bir damla suya dönüştü.

Yaz mevsimi ateş tabiatlı olarak gösterilip cehenneme benzetilmiş. Temmuzun yakıcı ateşi şairi dağlamıştır. Şair bundan dolayı güneşe beddua eder.

Böyle bir dûzah-eser nârî tabî'at faslda
Ağlamazdum halk-ı 'âlem çekse bin dürlü 'azâb

Âh ammâ neyleyim dâg itdi bu âteş beni
Âfitâbâ hânümânun ola gün günden harâb

K,5/17,18

Böyle cehennem gibi tesir eden ateş tabiatlı bir mevsimde dünya halkı bin türlü azap çekse de ağlamazdım, fakat ne yapayım ki bu ateş beni dağladı. Ey Güneş! Evin barkın gün geçtikçe daha harap olsun.

Sevgili, divan şiirinin baş kişisidir. Şair, sevgilinin güzelliklerini ve özelliklerini her vesile ile dile getirmeye çalışır. Bu temmûziyede sevgili temmuz ayının özelliklerine bağlı olarak ele alınmış ve özellikle temmuzun sevgili üzerindeki olumsuzlukları üzerinde durulmuştur. Âşık ve sevgili arasındaki ilişkiler üzerinde temmuz sıcaklığı engelleyici bir unsur (rakib) olmuştur. Sevgili sıcaktan dolayı incinmektedir. Bu ise âşığı üzmemektedir. Çünkü ay yüzlü güzel, nazik bedenli gül gibi narin sevgili, sıcaklığın etkisiyle ateş haline gelmiştir. Şair, sevgilinin ateşlenince kızgın duruma geçtiğini belirtiyor. Bu kızgınlık içindeki sevgilinin âşıklarını hararetle bir şekilde azarlayacağından korkuyor. Sevgilinin bu kızgınlığını da mazur görüyor.

'İşve-kârüm nâz-perverdüm gül-i nâzük-tenüm
Şu'le-âsâ tâbdan itdün serâpâ ıztırâb

K,5/19

Ey işvelim, nâz içinde yetişenim, nâzik bedenli gülüm! Alev gibi aydınlıktan baştan ayağa incindin.

Mahz-ı âteş eyledi te'sîr-i germâ ol mehi
Olsa ger ma'zûrdur âşıklara germ-i 'itâb

K,5/20

Sıcaklığın tesiri, o ay gibi güzeli, saf ateş haline getirdi, bu bakımdan eğer âşıklarını hararetle bir şekilde azarlarsa mazurdur.

Şair sevgilinin yanağını kırmızılığı bakımından güle, yanağındaki terleri de gül suyuna benzetmiş. Sevgilinin yanağındaki terler de utanmanın sonucunda ortaya çıkmış birer çiğ tanesine benzetilir.

Ârız-ı hûy-rîzini seyr eyle tâb-ı mihreden
Görmedinse çıkdüğün gül-berg-i âteşden gül-âb

K,5/21

Eğer ateş gülünün yaprağından gül suyu çıktığını görmedinse, onun güneş yüzünden terleyen yanağını seyret.

Katre katre huy degül berg-i gülinden mevc-zen
Şebnem-âsâ âb oldu şu'le-i reng-i hicâb

K,5/22

Onun gül yaprağı gibi yüzünden dalgalanan, damla damla ter değildir; utanma renginin alevi, çiğ tanesi gibi su oldu.

Şair, put gibi güzel olan sevgilinin tenini gümüşe benzetir. Sevgilinin avucu içine yaktığı kınayı da mum gibi ışık saçan şimşek olarak tasavvur eder. Gök yüzü avuç, güneş ise o avucun içinde ki kınadır.

Her büt-i rengin-i sîmîn-sâ'îdün mânend-i şem'
Pençesinde şu'le-vârî berk urur reng-i hidâb

K,5/8

Kına rengi, her gümüş kollu parlak put gibi güzelin avucunda, mum gibi ışık şeklinde şimşeklenir.

Divan şiirinde sevgilinin dudağı âb-ı hayâttır. La'l taşı gibi kırmızı ve değerli olan sevgilinin dudağı âşığı ölümsüzleştirir. Bu nedenle âşığın dileği sevgilinin dudağına kavuşmaktır. Temmuz sıcaklığında sevgilinin dudağındaki hayat suyu kurumaktadır. Bu durumda âşığın hayat suyuna ulaşması hayal olacaktır. Bu ise âşık için katlanılmaz bir durumdur. Hızır, âb-ı hayâtı içmiş ve ölümsüzlüğe kavuşmuştur. Ancak onun bu ölümsüzlüğü arada bir ortaya çıkıp kaybolması şeklindedir. Bu ise seraptır, hayaldir. Sevgili ile Hızır arasındaki ilgi, sevgilinin dudağında Hızır'dan bir damla hayat suyunun olmasıdır.

Huşk ise ger la'li âb-ı Hızır'dan bir katredür
Bu hevâda çeşme-i âb-ı hayât olur serâb

K,5/24

Dudağı, kuru ise de Hızır'ın hayat suyundan bir damladır; bu havada hayat suyu çeşmesi dahi serap hâline gelir.

Şair, sevgiliyi güneşe benzetince, onu örtüsüz olarak görür. Güneşin sıcaklığı güneşe tesir etmez. Sevgili de güneş olduğuna göre sıcak ona da tesir etmeyecek böylece sevgili örtüsüz bir şekilde âşığa cilve edecektir. Şair temmuzda sevgililerin ince giyimleriyle âşıklara cilve ettiklerine işaret eder.

Eylemez çün tâbiş-i hurşid hurşide eser
Anun için âfitâbum cilve eyler bî-nikâb

K,5/25

Güneşin parlayışı Güneş'e tesir etmeyeceği için Güneş gibi güzel sevgilim örtüsüz görünür.

Âşıkların âhı ateşlidir. Âşığın yanan gönlünden çıkan âhlar felekleri bile yakar. Şair, bu özelliğini güneş için bir tehdit olarak kullanır. Güneşi sevgilisini yakıp yandırmaktan sakınmaya çağırır. Aksi halde âhıyla onu feleklere şikâyet edeceğini belirtir.

Âfitâbâ âfitâbâ el-hazer sad-el-hazer
Ol meh-i hüsnüm yakup yandırmadan kıl ictinâb

Yohsa vallahî senün bir âh-ı 'âlem-sûz ile
Eylerem ahvâlünü 'arz-ı der-i gerdûn-cenâb

K,5/26-27

Ey güneş! Ey güneş! Sakın, yüz defa sakın! O güzellik Ay'ı olan sevgilimi yakıp yandırmaktan çekin, yoksa Allah şahidim olsun ki âlemi yakan âhim ile yaptıklarını feleğin kapılarından birinde söylerim.

Şair, padişahın adını anarak girizgâh beytini oluşturur. Padişahın güneş gibi sayısız kıvılcımlara sahip olduğunu belirtir. Güneşi padişahın kahrına karşı sakınmaya davet ederek kasidenin temmûziye bölümünü bitirmiş olur.

Şu'le-i hurşid-i kahr-ı pâdişâhîden sakın
Kim senün gibi şerâre zerresi var bî-hisâb

K,5/28

Senin gibi sayısız kıvılcım zerrelere sahip olan o padişahın kahrı Güneş'inin alevinden sakın.

SONUÇ

Genel olarak temmüziyeler temmuz ayını ya da yaz mevsimini konu edinirler. Temmuz bunalıcı sıcaklığıyla ele alınır. Divan şiirinin geleneği içerisinde anlatım sanatlı bir yapıya kavuşturulur. Şairler özellikle kasidelerin teşbib bölümünde şairliklerini, sanat yapmadaki hünerlerini sergilemek isterler. Bu bakımdan ele alınan temmüziye kasidenin teşbib bölümü olduğu ve devamı da methiye niteliği taşıdığı için şairin güzel söyleme endişesiyle türü ele aldığı söylenebilir. Fehîm-i Kadîm divanından alınarak incelenen bu temmüziye ile ilgili şu sonuçlara ulaşılabilir:

1. Temmuz ayı bunalıcı sıcaklığıyla ön plandadır. Sıcaklığın kaynağı güneş olduğu için güneşle ilgili kavramlara, remizlere, mazmunlara, benzetmelere vb. yer verilir. Anlatımın merkezini güneş oluşturmuştur. Güneş gökyüzünün hâkimi olduğu gibi yeryüzünün de hâkimi olur. Güneşin şekil ve renk özelliklerinden hareketle diğer kozmik unsurlarla ve tabiat unsurlarıyla bağlantı kurularak anlatıma renklilik kazandırılır. Mevsimin hükümdarı güneştir. Güneş yakıcı sıcaklığıyla insanları bunalttığı için zalim konumundadır. Bu nedenle şair güneş için beddua eder.

2. Sıcaklığı artıran unsurlarla sıcaklığı azaltan unsurlar bir arada verilerek anlatım içinde bir çatışma zemini oluşturulmuştur. Böylece şair daha zengin bir anlatımla sanatını ortaya koyma imkânı bulmuştur.

3. Sıcaklığın ortaya çıkardığı olumsuzluklar üzerinde durulur. Tabiat sıcaklığın etkisiyle her gün değişikliğe uğramaktadır. Bu değişiklik cisimlerin yapısını değiştirdiği gibi insanların davranışlarını da değiştirmektedir.

4. Divan şiirinde sevgili her zaman ön plandadır. Temmuz sıcaklığı âşık ile sevgili arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkiler. Sıcakta bunalan, kızaran sevgili âşığa ilgi göstermez. Hatta bu kızgınlıkla âşığını azarlar. Sevgiliyle ilgili unsurlara yer verilir. Güneşin aydınlığı, yakıcılığı, ışınları ve rengi ile sevgilinin özellikleri arasında bağlantı kurularak anlatım zenginleştirilir.

5. Dini ve efsanevî inanışlardan yararlanılarak değişik göndermeler yapılır. Hz. Musâ'nın yed-i beyzâ mucizesine ve Hz. Hızır'ın âb-ı hayâta ulaşmasına telmih yapılır. Ateşle ilgili mazmunlara yer verilir. Eski kimya ilmiyle güneş arasında ilgi oluşturulur.

6. Güneşin, kozmik unsurlardan, ay, yıldızlar, feleklerle olan etkileşimi; tabiat unsurlarından, deniz, toprak, su, ateş, çiçekler, kuşlar, cisimlerle olan etkileşimi; sevgili unsurlarından, ten, yanak, ter, cilveyle ilgili etkileşimi, sanatsal anlatımla ortaya konur.

KAYNAKÇA

Akkuş, Metin, *Klasik Türk Siirinin Anlam Dünyası-Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınları, Ankara, 2006

_____, *Osmanlı Kültürünün Tanıtılmasında Edebi Türlerin Önemi*, Osmanlı Edebiyat Araştırmaları, Atatürk Üniversitesi. FEF. Yayınları., Erzurum 2000, s. 35-68

Büyük Türk Klasikleri, Ötüken Yayınları, 2.C, İstanbul 1985, s.162-167

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990.

Felek, Özgen, *Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nın Tahlîli*, (Basılmamış Doktora Tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007, 662 sayfa.

Gibb, E.j.Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi-A History of Ottoman Poetry*, Ter. Ali Çavuşoğlu, C.III-IV, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s.207-209

İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı, Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1994

Levend, Ağâh Sırrı, *Divan Edebiyatı*, (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980.

- Onay, Ahmet, Talay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, TDV., Yayınları, Ankara, 1992
- Onay, Ahmet, Talay, *Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i*, (Haz. Cemal Kurnaz) Akçağ Yayınları, Ankara, 1996
- Pala, İskender, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991
- Tahir-ül Mevlevi, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Tarlan, Ali Nihat, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- Undu, Sevda, *Fehîm-İ Kadîm Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2007, 264 sayfa.
- Üzgör, Tahir, *Fehîm-i Kadîm (Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi)*, AKDİTYK AKM Yayını, Ankara, 1991
- Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevî, İstanbul, 1992, s.181